

Petr Bílek

Osmé dny

Galén

Upozornění

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Petr Bílek

Osmé dny

Galén

© Petr Bílek, 2015
Cover illustration © Jiří Slíva, 2015
Photo © Jan Šibík, 2015
© Galén, 2015

ISBN 978-80-7492-177-3 (PDF)
ISBN 978-80-7492-178-0 (PDF pro čtečky)

Soubor sloupků, který držíte v ruce, představuje crème de la crème mého dlouholetého pravidelného oslovování čtenářů. Za dobu svého šéfredaktorování v Reflexu (1995 až 2008) jsem týden co týden v editorialech adresoval světu své poznámky na jeho okraj a snažil jsem se ho vnímat v celé šíři a pestrosti. Své názory jsem tam pod titulkem Osmý den zveřejňoval i poté, co jsem redakci opustil. Na svém novém působišti v Literárních novinách jsem své názory nepřestával formulovat a postupem času mne začalo stále více čtenářů oslovovat v tom smyslu, že bych své texty měl sebrat do knihy, že by si jimi docela rádi někdy listovali. Podlehl jsem tomuto vábení. Jelikož však autor je ke svým textům nekritický, požádal jsem editora z nejdůvěryhodnějších, Jana Šulce, jestli by nebyl tak laskav a neprosel ty tisíce znaků. Ptal jsem se ho, zda má vůbec smysl o knížce uvažovat. Jeho přikývnutí mne přesvědčilo a ponechal jsem mu volnou ruku k výběru i řazení sloupků. Jednotlivé osmé dny se sdružují do oddílů a řadí se ve sledu, který naprosto nerespektuje datum jejich vzniku nebo zveřejnění. Podstatné pro uvedení v knize bylo jejich obsahové zacílení. Jen pro základní časovou orientaci je třeba uvést, že editor pracoval s texty publikovanými od počátku roku 2008 do konce roku 2009 v Reflexu a na internetu a se sloupky vycházejícími od roku 2010 do konce roku 2013 v Literárních novinách.

Petr Bílek

**Nic nechtělo
však pevný
rám...**

Vladimír Holan

Rozhraní

Dovedu si představit svět bez knih, ale nedovedu si představit, co bych v něm dělal. Nejen že by se tam pro mě nenašla práce, ale ani bych nevěděl, co si v těch lánech času bez čtení knih jako knih počít. Není náhodou, že se používá pojem knižní kultura. Šťastně se jím dává najevo, že existuje určitá svébytná, historicky ukotvená oblast lidské činnosti strukturovaná kolem knihy jako předmětu. A tento předmět vládne nápadnými nároky na způsoby, jakými vzniká, jakými si jej opatřujeme, jakými s ním prožíváme čas i jak jsou přitom sladěny naše smysly a hodnoty. Čist text se dá samozřejmě z obrazovky nebo displeje, můžete jím i nezávazně procházet při surfování. Jenže to není totéž jako listovat si v knize. Listování je smyslově bohatší než kliknutí, hmat a čich při něm nepřicházejí zkrátka. Synestézie, tak se nazývá prolnutí smyslových vjemů. Kniha coby předmět také dává tvar času, dělí ho na představitelné úseky. Tušíme, co znamená, když někdo řekne, přečetl jsem nového Eca. Kniha jako elektronický text však nebude mít, co se týče porce času, tvar. Dosud jsme v etapě, kdy překlápíme tištěné knihy do elektronické podoby, ale to je jen přechodná fáze. Určitou obdobu tohoto procesu lze vidět v devadesátých letech v médiích při hledání cest od deníků k informačním portálům na internetu. Zatím jsme na začátku a netušíme, co se knihou ve virtuálním světě vlastně bude rozumět. Kolik znaků bude muset text mít, aby byl knihou? Zánik předmětné formy se zákonitě projeví i naprostou změnou obsahu, tedy strukturování textu. Celý tento proces široce překročí hranice umění a bude mít antropologické konsekvence. Naši potomci budou vyprávět jinak. Nebo nebudou vyprávět vůbec.

Zároveň nás ovšem pojem knižní kultura odvádí od podstaty, odpoutává pozornost od skutečnosti, že o kulturu jde jen zčásti. Psaní, výroba, distribuce, prodej, uchovávání, výkup, restaurování nebo likvidace knih jsou významnou ekonomickou oblastí. Pracovní místa, která se tu nabízejí, patří většinou ke kvalifikačně náročnějším, někdy dokonce k prestižním. Zatímco z mnoha elektronických portálů a kůrů zní mohutné rekviem za knihou jako hmotným fenoménem, jsou pořád spisovatelé, kteří dnes píšou tvrději než tužkou na papír a teprve následně nechávají texty přepsat na počítači, a vývojáři tiskárenských technologií horečně inovují a jsou schopni dosahovat fantastických efektů. Ještě než zaniknou knihy, zmizí prý noviny. Je tedy ekonomicky účelné, aby se vyví-

jely a stavěly nové tiskárny? Nepochybně ano, změnil se jen sortiment. Spotřeba papíru rozhodně neklesne. Stoupne, jak ukázalo zavedení počítačů do obecné praxe. Místo knih, novin a časopisů se bude papír potiskovat reklamou, slevovými kupóny, budou se tisknout rafinované obaly spotřebních předmětů a katalogy. Slyšel jsem přednášku o tom, že nejnovější tiskárenská technologie je schopna zařídit, aby se při nalistování reklamy příslušného automobilu v nějaké tiskovině ozval zvuk napodobující zatroubení. Od chvíle, kdy si můžete vytisknout pistoli, lze v tiskárnách vyrábět prakticky cokoli.

Fyzická meditace

Z pytlů na odpadky nebo na mrtvoly se jako z vajec líhnou lidé. Nejdřív se ke světlu derou nohy nebo ruce jako klíčky ze zrnek hrachu. Klíčí tu život. Cpe se na svět a sotva vystrčí hlavu, už hledá druhou, aby nebyl sám, aby se zdvojnásobil, aby se sdružil, aby měl s kým vyrazit na dlouhý pochod nikam. V kruhu. Stále rychleji. Kdo nestačí tempu, musí z cesty. Neustále a znovu je tady ono „musíš“. Šplhat po tyči nahoru. Sjet dolů. A opět. Do úpadu. Musíš, i když nemůžeš. Stereotyp únavy, tělo je vláčné, sotva se hýbe, gumoví lidé. Civilizace coby ždímačka. Kývající se hrazda jako perpendykl odměřuje čas. Stihneme se dotknout druhého, pohladit jej, než nás neúprosný kov smete? Dá se oklamat? Ano, když dokážeme nemožné. Postavíme se na hlavu a budeme přitom létat, osedláme si ten čas. Ne každý má ale takovou sílu. Vozíčkář a myšlenka na oprátku. Na laně můžete viset, může však k vám po něm přijít žena, láska, připluje k vám jako sen v červených lodičkách s vysokým podpatkem. A nespadne.

Sedíte v manéži a zakoušíte slast z fyzické přítomnosti živých lidských těl, z jejich snové dovednosti a nemučí vás červ pochybností. Tohle je doopravdy. Nejste obětí virtuálních klamů a triků. To, co vidíte a slyšíte, je hmatatelná skutečnost. Óda na realitu. Houslistka na kovovém laně kráčí vzduchem před vašimi očima a hraje si při tom. Tady se nepodvádí, tady se nedá předstírat, tohle není žádná sociální konstrukce reality. Tohle je. Deset metrů nad zemí se pře-

tlačují na laně muž a žena. Milují se, nebo nenávidí? Věčný souboj přitažlivosti a odporu bez jistění. Zapomínáte dýchat, a najednou se vám uleví. Obava pomine, protože ta dvě těla se chovají, jako by byla na pevné zemi. Té nejpevnější zemi důvěřivého vztahu, absolutního spolehnutí se jeden na druhého. Když je riziko pádu největší, jsou nejvíce spolu. Vzájemně se drží nad propastí smrti.

Vzít druhého do náruče, tančit, lízat pomalost jako smetanu, tělo jako socha nebo živý obraz, tělo jako zázrak. Najednou padá k zemi dívka roztočená jak větrník, zapletla si visící lano jako osud, sama ručí za to, že se nezabije, že dosedne do smyčky těsně nad zemí. Rytmus, kontrast, šikovnost. Asiatka, mulati, Evropané, koncert ras. V tomhle divadle se nemluví. A když, tak jsou to jen výkřiky. Jazyk klame a zavádí, jazyk je pro srandu. Živá hudba a živý pohyb vyprávějí o počátcích a koncích, o překračování hranic, o tom, že akrobacie tajemství je nevyčerpatelná. Neplatí tu žádné rafinované metafory, na hrazdě musíte partnera pořádně uchopit a nepustit. V tomhle spektaklu jde o poezii činu, o přímý náraz reality. Papoušek na motocyklu je směšný, trapný a umělý. Surrealismus je odvar činu. Umění těchto lidí nechodí oklikami, jejich tvorba je neodvozená, jejich imaginace roste z celé lidské bytosti. Znamená totální nasazení. I za cenu života, když se to nepovede. Principál na invalidním vozíku nebyla jeden čas role, byl to úraz. Umění na ostrží nože. Život.

(Zachycení dojmu z představení Ples nedotknutelných francouzského souboru Les Colporteurs na festivalu Letní Letná.)

Kdopak by se Joyce bál

„Vlast se změnit nedá. Změňme téma,“ navrhuje případně Štěpán Dedalus, hrdina knihy *Odyseus* sepsané Dublinanem Jamesem Augustinem Aloysiem Joyce. Snadno se to řekne, hůř udělá. Sám Joyce, Homér naší doby, podobající se svému antickému pravzoru i svým praktickým oslepnutím, ačkoli opustil rodné Irsko roku 1902 a už se tam na delší dobu nikdy nevrátil, nedokázal ve svém díle uniknout z milované i odmítané náruče rodného města. Proč by nás to ale mělo vzrušovat právě nyní v Praze? Jednak proto, že dnes

uplynulo sedmdesát let od chvíle, kdy spisovatel vyčerpán duševně i tělesně zemřel na operačním stole v Curychu. Jednak proto, že Joyce měl odvalu a energii nahnát obrisy tragické mytologie člověka dvacátého století a současně, aniž to tušil, postavit pomník nad hrobem psaného slova ve formě knihy. Jeho Odysseus je monumentální jazyková fuga, jejíž nosnou melodii sice tvoří angličtina, ale kde lidstvo přichází ke slovu i v jiných jazycích. Joyce mluvil anglicky, francouzsky, italsky, německy, latinsky, srbochorvatsky, rusky, novořecky, španělsky, holandsky, norský, švédsky, dánsky, jidiš, hebrejsky a uměl prý i trochu irsky. V chrámovém prostoru takové slovesné konstrukce však už zaznívají tisíce kulturních názvů a odkazů neodbytně parodicky a jsou strhávány autorovým nejvlastnějším živlem, proudem vědomí. Stejně jako antický hrdina bloudí i moderní člověk světem a hledá svou domovinu, jenže už to není monumentální podívaná na lstivou důvtipnost ithackého vládce, nahradil ji blábol opilců a vilné fantazie nevěrníc. Svět se změnil v neprostopnou džungli banalit. Odysseus je text, který předvedl bezvýchodnost románu jako vyprávění.

Teprve v roce 1976 se dostává Joyceův Odysseus do rukou českého čtenáře v přetlumočení, jež se může důstojně postavit tváří v tvář originálu vydanému knižně před více než padesáti lety. Autorem překladu je Aloys Skoumal (1904 - 1988) a bez přehánění je možné jeho čin označit za plod celoživotního systematického úsilí. Skoumalův překladatelský zjev patří k trvale nedoceněným českým kulturním výkonům minulého století. Věnuje se mu snad jen kniha Dagmar Blümlové Aloys Skoumal. Ironik v české pasti (2005) a jeho vlastní autorská aforistická produkce vyšla ve svazku Malý Budiždán (2004). Když ponecháme stranou desítky jiných knih, Skoumal přeložil, vyložil a uvedl do českého literárního povědomí Jonathana Swifta, Laurence Sterna, Williama Makepeace Thackeraye a s Hanou Skoumalovou také Lewise Carrolla a jeho Alenku. Na Skoumalově joyceovské soupisce najdeme ještě Portrét umělce v jinošských letech a Dubliňany.

Neubráním se třem srovnáním. Po pařížském prvním vydání Odyssea v roce 1922 následovala léta zákazů a soudů. V normalizačním Československu se kniha prodávala v knihkupectvích jen těm zájemcům, kteří se vykávali potvrzením příslušné kulturní instituce, že ji potřebují ke studijním účelům, a zájem odpovídal senzaci, především mezi snoby. Dnes, třicet pět let po premiéře Skoumalova překladu, po Joyceovi v Praze skoro ani pes neštěkne. Osud literatury v kostce.

Luxusní starosti

Zaujalo mne, jak Jiří Příbáš v rozhovoru s Karlem Hviždáloou v tomto čísle Literárních novin říká, že jeho velmi bohatí kolegové, univerzitní profesori v Los Angeles si pořizují obrazy Roye Lichtensteina na leasing. Cena jeho děl je dnes zkrátka i pro milionáře příliš vysoká. Podíval jsem se, co v tomto případě znamená „příliš vysoká“. Dověděl jsem se, že Lichtensteinův obraz Spící dívka byl prodán za necelých čtyřicet pět milionů dolarů. Když to přeženu, za jedno zvětšené políčko komiksu byl někdo ochoten zaplatit sumu blízkou se jedné miliardě korun českých. O čem tato razantní zpráva vypovídá?

Představuji si šťastného kupce. Připadá si jako odpoutaný Prométheus, když láme moc peněz a ukazuje, že pro něj hodnotu nemají, protože v říši finančních titánů platí jiná pravidla než pod Olympem. Cena, kterou by artikulovala tržní pravidla, nehraje v globálním nebi roli. V této transakci totiž nejde o obraz a jeho uměleckou hodnotu, tady je ve hře symbolická hodnota kupujícího. Protože může sice o sobě mít to nejvyšší mínění, nebude mu to však nic platné, pokud ho stejným způsobem nebude vnímat okolí, ve kterém se pohybuje, na které je odkázán a které považuje za důležité. Samoobsluha při sebehodnocení prostě nefunguje, v extrémních případech končí v blázninci. Špičky sociálních elit, co se statusu týče, připomínají prostředí mocných gangů, kde už nebývá konkurence příliš početná, zato nelítostně krutá. Jde většinou o to udržet na uzdě aspoň po přechodnou dobu tak dva tři protihráče. Aby se to povedlo a oni vás respektovali a neuhnali k smrti, je třeba hrát jejich kartami a vyhrát. Jestliže je ve hře Spící dívka, není potřeba, abyste obdivovali pop-art, Warhol i Lichtenstein vám mohou být ukradení, obraz se vám nemusí líbit, na rozdíl od dávných počestných snobů netřeba ani předstírat, že se vám líbí. Jen ho musíte vlastnit.

Patří k iracionalitám naší doby, že tak výrazně prestižní roli se podařilo vtisknout obchodu s výtvarnými díly. Žádný estetik, teoretik umění, nemluvě o poučených laických milovnících se přitom neodvažuje závazně definovat, co umělecké dílo vlastně je. Obchodníci s uměním a jeho sběratelé připomínají sektu zasvěcenců kroužících kolem galerií a aukčních síní a dorozumívajících se skrytými gesty a nevyslovenými pokyny. Znalců mezi nimi moc není. Objektům jejich zájmu dodávají auru hlavně ceny dosažené na aukcích. Okuřují kadidlem kunsthistorické kabaly umělce,

na jejichž díla spekulují, a ignorují, že bez celého složitého aparátu organizujícího tento provoz by mohla najednou na zdech viset plátna beze smyslu a působení a o kus dál ležet kameny, o jejichž cenu jako soch se starala jen ubohá konvence. Trvalost, i v tom nejprostším předmětném slova smyslu (viz performance), byla zrušena a pro charakteristiku výtvarného umění ztratila význam. Samotná existence umění je riziková. Přeludná povaha obchodu s uměním a jeho odkázanost na dočasná pravidla činí ze svých účastníků odvážlivce. Jsou vrženi do nepředvídatelnosti podobně jako burzovní makléři, a proto se obě tyto skupiny lidí překrývají. Fluidní svět iluzí.

Kniha nepotřebuje reklamu

Před rokem 1989 to měli autoři, kteří byli členy Svazu českých spisovatelů, zařízeno tak, že za každou besedu se čtenáři inkasovali takzvané besedné. Činilo tehdy pět set korun. Když se někdo snažil, mohlo ho to skvěle živit. Jestli se nemýlím, bylo posléze vedení svazu nuceno přistoupit k tomu, že stanovilo limity, tedy počet besed v měsíci, za který se vyplácelo. Tak jako vše dnes, je i současná praxe autorských čtení, jak se besedám začalo říkat, silně individualizovaná. Na některého spisovatele mají pořadatelé odvalu požadovat dokonce vstupné, na jiného musejí tahat všechny své děti a příbuzné, aby se Mistr neurazil, když už vážil tu cestu.

Literární provoz pomalu přebírá praktiky, jež od svého vzniku úspěšně používá showbusiness. Jakmile nakladatelství vydá knihu, její autor se vydává na turné. Objíždí zavedená knihkupectví ve velkých i menších městech nebo se nechá pozvat do místní knihovny a dělá, co může, aby laskavé čtenářstvo upozornil, že se schýlilo ke kulturní události. Někdy má nakladatel pocit, že zjev autora sám o sobě není dostatečně impozantní, a připne k němu proto celebritu nebo aspoň nějakého hudebníka, aby se publikum proboha nenudilo. Jenže tam začíná jít o náklady, protože žádná celebrita zadarmo nehrabe, pokud nejde zrovna o spisovatelova spolužáka či kamaráda, jenž se vznešeně obětuje.

Kdo sleduje český literární život, musí dříve nebo později postřehnout, že právě marketing je jeho nejslabší stránkou. Nakladatelé se pramálo starají o osud knihy, kterou vydali. Kromě několika málo výjimek neposílají recenzní výtisky, je jim líto peněz, ale přitom si neustále stěžují, že o jejich produkci nikdo nepíše. Inzerát v médiích si zaplatí skoro jen nadnárodní firmy. Když navštívíte některý náš knižní veletrh, zarazí vás amatérská prezentace jednotlivých nakladatelů i akce jako celku. Jako by se lidé kolem knížek styděli zřetelně a srozumitelně oslovit publikum, upozornit na sebe třeba i „zvýšeným hlasem“.

O nových knihách se na internetu většinou nedovíte o mnoho víc, než co vám sdělí distribuční anotace. Přitom je dobře udržovaná stránka nakladatelství prakticky zadarmo, takže by na ní měly být rozhovory s kmenovými autory, citáty z ohlasů na minulé díla i informace o dílech připravovaných. O možnosti přečíst si zajímavý úryvek z právě vycházejícího románu si můžete nechat zdát. Přemýšlet tak daleko, že byste se způsoby známými z jiných oblastí kultury dokonce pokusili ze slušného spisovatele cíleně vytvořit intelektuální celebritu, to by se v chrámu českého písemnictví považovalo za nestydatost prvního stupně.

Zajímalo by mne, kolik našich současných spisovatelů má svého agenta nebo agenturu, aby se někdo staral o překlady a vůbec šíření děl knižních třeba do filmu. Připadá mi, že připoutání krátkým řetězem své mateřštiny nechávají se čeští autoři utvrzovat v tom, že se nedá nic dělat, že literatura prostě nefrčí, že lidé nechtou, že knížky nikoho nezajímají. Bude tomu tak, pokud se nezačnou chovat sebevědomě.

Překvapení z antikvariátu

Tu a tam se mě lidé ptají, jak je to dneska s literaturou. Kdyby se obecně vědělo, jak to je, takový dotaz by nepadl. Kde neznáme fakta, zajímáme se alespoň o názor. Když se pak sejde víc stejných názorů a proniknou do veřejného prostoru, mají šanci proměnit se v módu. Všichni máme nos na módy a někteří cítí přímo slast, když se k nim mohou přilísnout. Není proto málo jeremiád na téma, že

beletrie ztrácí publikum, poezii už nechte vůbec nikdo, že vážnost spisovatelů ve společnosti je nulová a že čtečky zlikvidují knihu jako způsob komunikace. Z podobných proroctví se pak rodí dvojí druh nálad. Starší a konzervativnější začnou pociťovat náznaky deprese a postupně se dopracovávají k vizi barbarské civilizace plné analfabetů ve značkovém oblečení. Mladší a technologičtí optimisté naopak jásají nad zánikem školní četby, nad koncem dětského otroctví pod nabitými taškami plnými učebnic a vyhlížejí chvíle, kdy si budou povídat se svým kamarádem iPadem nebo jak se mu bude říkat.

Lidem podle mého názoru neleží na srdci ani tak osud literatury jako něco, co vnímají mnohem naléhavěji, totiž jejich život v této civilizaci. Jsme tisíce let lidem knihy, takže se z ní stala metafora naší identity, aniž by každý někdy v životě musel knihu jako předmět třítat v ruce. Většina z nás pociťuje, že procházíme obrovskou změnou a že sotva pozorovatelná každodenní hnutí nás neodvolatelně mění, ale my nevíme v co. Nikdo ovšem není s to dohlédnout za okraj dneška a ukázat, kam tato změna míří, co bude znamenat. Pro vyjádření nových možností nám nechybí jen představa, ale také slova. Žijeme v neviditelném žaláři současného jazyka a, obrazně řečeno, si o jeho mříže rozbíjíme ústa. Jazyková globalizace a strojové překlady vyhánějí navíc z komunikace postupně emoce. Klíčový je v této souvislosti postřeh Milana Kundery, který napsal, že autentický pocit vulgarity máme jen u sprostých slov mateřštiny, v ostatních jazycích se za ně při vyslovení tak nestydíme. A tam, kde slova přestávají nést a sdělovat prožitek, končí veškerá beletrie.

Chcete příklad? Nabídl jsem paní antikvářce v sousedství pytel knih, protože boj kdo s koho o místo v našem bytě přestal být únosný a musel jsem jej rozhodnout ve svůj prospěch. Bez komentáře brala jeden svazek po druhém a kladla je na dvě hromádky. S napětím jsem očekával, který sloupec je ten, jenž si vezme, a který mi zbude. K mému překvapení i romány, jež se dnes objevují v českých žebříčcích bestsellerů, prohrály. Vyhráli a do regálů putovali Václavek s Lessingem, dějiny USA a Izraele a myslím že i meziválečná marxistická literární kritika. Antikvářka asi předpokládá, že právě tyto texty budou poslední, které by se objevily na čtečkách. Řekl bych, že její úvaha je správná. O směru vývoje nebude rozhodovat vkus elit, nýbrž masovost spotřeby. Umělecky významná spisovatelská tvorba si nad svým osudem nemusí lámat hlavu. Digitalizace ji zahrne do svých záměrů až jako poslední. Je to odpověď na otázku, kterou dostávám? Nevím.

Huberte! Gordone! Schauere!

Víme to všichni, a právě proto se tváříme, že se nás to netýká. Čeština se nehodí do 21. století. Nedají se v ní psát pořádné SMS zprávy, takže se prudce zužuje její použitelnost pro mladou generaci. Navíc jsou potíže s adresami na internetu. Nákladně se adaptují klávesnice u osobních počítačů. Naučit se psát česky podle dnešních pravidel je pro velkou část populace nepřekonatelný problém. S typickým zpožděním si to uvědomili jazykovědci a stydlivě se odhodlávají k činu. Příkazem dne je zjednodušit psaní. Málokdo má sice odvalu vyslovit to nahlas, ale ten krok je nevyhnutelný. Pryč se sentimentem. Hoblíkem digitální komunikace je třeba zbavit náš jazyk absurdní kučeravosti. Všechny háčky a čárky musejí zmizet (uškodila tato operace Škodě nebo Baťovi?). „I“ bude jedno a zvítězí železná zásada: Piš, jak slyšíš. Jazyk je přece živý organismus, a pokud se nedokáže přizpůsobit změněným podmínkám, očitne se na seznamu ohrožených druhů. Už nyní, přiznejme si to, není čeština klíčovým nástrojem komunikace, v níž jde o otázky životní důležitosti pro tuto zemi. Stěžejní politická a ekonomická rozhodnutí padají v jazycích bez háčků a čárek. Naše mateřština je odkázána do nižších pater komunikace, což mimochodem poznamenává úroveň našich médií. Probíhá v ní každodenní provoz a vedle těchto všedních poloh vybíjí se náš jazyk ještě v polohách víceméně nezávazné estetické exhibice. Stáváme se zemí, která pomalu, ale jistě směřuje k dvojjazyčnosti. Jako by nám byly vzorem skandinávské státy. Anglicky tam umí skoro každý. Stále ještě poměrně široké užívání češtiny u nás je povážlivé a souvisí s mentální leností, ale ono se to poddá. Pořád zřetelněji se v praxi prosazuje příkázání: Radši blbě anglicky než dobře česky. Nehledě na to, že najdete stále méně lidí, kteří vědí, co je dobře česky. Obyvatelstvo se rozestupuje. Na jedné straně se shlukují plebejci, kteří se za mateřštinu nestydí, jsou stále odvážnější a mluví i na veřejnosti, jak jim zobák narost. Pro tyto skákající Čechy je mateřština kmenovým samoznakem, jenž je hájí proti přílivu globalizovaného plebejství. V distanci od hokejového a fotbalového národa k sobě přisedávají v open spacech muži a ženy, kteří nemívají porady, ale meetingy, jsou in, on a kancelář vyměnili za office. Je jen otázkou času, kdy si tyto dvě skupiny přestanou rozumět úplně. Už teď se vzájemně moc neposlouchají.

Bude čeština, jež se postupně přesouvá do pozice rustikálního dialektu, někomu chybět, až nebude? Je tento jazyk v současné

době tak produktivním prostředím, že by s jeho zánikem odešlo ze světa něco, co by pak scházelo nenahraditelně? A komu? Čeština jako mrtvý jazyk? Proč ne? Příklady ukazují, že čeští spisovatelé se vcelku bez potíží adaptují na francouzštinu, němčinu nebo angličtinu. Úpadek řeči v českém divadle je tak samozřejmý, že o něm recenzenti už ani nepíší. Přírodní i společenské vědy v angličtině komunikují běžně a původní filozofii nemáme. Prý ještě ten humor. Vy o nějakém víte?

Jméno jako totem

Kladu si otázku, proč devadesátka občanů Zbiroha vážila 28. června letošního roku cestu do Prahy na vyšehradský Slavín. Hledám odpověď, ale zatím ji jen tuším. Ano, toho dne uplynulo sto let od smrti jejich rodáka, básníka, novináře a překladatele Josefa Václava Sládka, který je na Vyšehradě pohřben. Jenže devadesát lidí jsou dva autobusy a obec zbirožská není magapolis. Stížen třeskutým mediálním tichem, odpočívá klasik daleko od „prahu ráje“. Považoval za něj údolí Zbirožského potoka, kam jako dítě dychtivě nahlížel do dění ve mlýně, kde žila jeho teta. A přesto, že jeho verše pro děti dřímou v mízních tepech řady českých generací a mnohé téměř zlidověly, zaslechnout jeho jméno v dnešním veřejném prostoru se vám nepodaří. Mediální provoz odpovídá povaze společnosti, ve které probíhá, stále nápadněji se podobáme společenství se zalděnou pamětí. Ta není dílem žádných násilnických zedníků moci, nýbrž naší touhy žít bez zátěže, netrápit se, nevzpomínat, bavit se a užívat. Dobrovolně jsme zvedli kotvy, nezatíženi tradicí a s blaženým výrazem, jenž je bohatstvím nevědomých, se necháváme unášet dominantními světovými trendy. Šílíme z novinek, jež zítra pohodíme jako tretky bez ceny.

Naivita dětství, žízeň po idyle, prostotě a blízkosti se rozhodně nesnoubí s naší svištlivou dobou, a snad proto znějí některá Sládkova slova až absurdně. Řekněte nahlas lidem kolem stolu „znám křišťálovou studánku, kde nejhlubší je les“ a máte v jejich očích zaděláno na slaboduchost. O to neuvěřitelnější mi připadá, že titíž občané Zbiroha, o nichž byla řeč, přijdou na myšlenku upevnit

text básně s těmito verši u lesního pramene, který básníka údajně inspiroval. U upravené studánky si pak ještě společně zaspívají. Taky vám to připomíná obřad jakéhosi nově vznikajícího místního kultu, v němž jde o ukojení potřeby podílet se na zútulnění světa, o atavistické hledání kmenové identity, když ta národní vyprchává? Možná stojíme o zrodu řetězce takových lokálních kultů, které budou plnit funkci plicních sklípků a okysličovat duchovní rozměr krajiny padající za obět koloniím solárních panelů a logistických center.

Třetí, ale rozhodně ne poslední rodáčkou fasetou Sládkova roku je výstava v Městském muzeu ve Zbiroze. Místní výtvarnice Jaroslava Horázná se v barevně zářivých a tvarově vynalézavých ilustracích pustila do tvůrčího dialogu se Sládkovými básničkami určenými malým čtenářům. Jako studenti v Louvru sedí i zde děti a kopírují do náčrtníků vystavené obrázky. Připadá mi, že daleko od hlučícího davu se proměňuje obsah přídavného a tak příšerně zneužívaného jména kultovní. Z děl či činností, jež dosud tímto adjektivem označujeme, mizí napříště příděch módnosti, za své bere snobská nafoukanost a masovost konzumace je postupně vnímána jako rušivá. Nastupuje tichá a konejšivá radost, že se svými slabostmi, potřebami a touhami nejsme sami, že nás nevydělují, ale naopak začleňují, že konečně alespoň na chvíli jsme v souhlase sami se sebou, že si patříme.

Rukopis břevnovský

Kdo napsal Jaroslavu Seifertovi řeč přednesenou v roce 1984 ve Stockholmu u příležitosti udělení Nobelovy ceny za literaturu? Tuto otázku jsem si položil už tenkrát, když jsem text laureátova projevu uslyšel poprvé v nějakém zahraničním rozhlasovém vysílání, a kladu si ji i nyní, kdy si připomínáme sto desáté výročí básníkovy narození. Odpověď neznám. S velkou zvědavostí jsem ji proto hledal ve stati Antonína Brouška Národní ... rukojmí?, která vyšla roku 1987 v sedmém čísle exilových Rozmluv a je přístupná také v knize Podřezávání větve vydané v Torstu v roce 1999. Ani tam však po brilantní analýze konkrétní jméno nepadne.

Brousek trefně postihl, v čem neladí tehdejší úvaha o lyrickém stavu ducha a o přemíře lyriky v české kultuře se Seifertovou dosavadní autorskou dikcí. „Namísto charakteristické seifertovské lehkosti, jemné ironie a sebeironie jsme náhle konfrontováni s výrazovou těžkopádností a šroubovaností, s mračnopozornou vážností přímo kazatelskou či kantorskou a hlavně s dutě oznívajícím prsním patosem.“ Je pravděpodobné, že se v souběhu vzácné příležitosti postavit zraněnou českou kulturu na světovou scénu a na druhé straně básníkovy nemoci a stáří nabídli lidé přesvědčení o své schopnosti filosoficky odpovídajícím způsobem formulovat páteční problém naší národní existence. V záchvatu svaté vehemence ovšem pozapomněli, za koho se chystají promluvit. Nebo správně kalkulovali s tím, že pravého Seiferta znají jen čtenáři v Československu, které v tomto případě za cílovou skupinu nepovažovali, a že publikum zahraniční, k němuž se obraceli především, rozpor mezi dílem a řečí nepostřehne, protože Seifertovy básně stejně nemá možnost znát. Překlady v podstatě neexistovaly.

Brousek přešlap laureátových „spolupracovníků“ nenapodobitelně charakterizoval takto: „To všechno jsou, pravda, precizní formulace, až na to ovšem, že jestliže by skutečně měly pocházet od Seiferta, pak si buď celý život tajně čítal a excerpoval z Husserla a Heideggera, anebo na stará kolena pilně vysedával v kruhu svých mladších přátel a obdivovatelů v soukromých seminářích profesora Patočky, aby tam zjistil, že se vlastně celý život míjel povoláním – k velké škodě české filosofie.“

Možná že se původci či kmotři ke svému dílu už někde přiznali a já o tom jen nevím a zabývám se nepřípadným problémem. Proto pro mne stejně jako pro Antonína Brouška ještě pořád zůstává Seifertova stockholmská řeč zbožným podvrhem pokračujícím v tradici založené legendárními Rukopisy. Koneckonců i ty mají dnes vášnivě obhájce své pravosti a bez ohledu na legitimaci svého původu sehrály mnohdy i vyloženě pozitivní roli jako inspirace původních uměleckých výkonů. Rukopis, který si podle dlouholetého básníka bydlíště nazývám břevnovský, ovšem nepříjemně kontrastuje svou utilitárností s přirozenou samozřejmostí Seifertova životního díla, jež, řečeno s Kantem, fascinuje svou čistou „bezzájmovou libostí“. Ptávám se vždy znovu, kde se opakovaně v prostředí české kultury bere ta hysterická přičinlivost přimáznout se k velikánům, přihřát si vlastní drškovou na plotně cizí slávy.

Ze života

Vladimír Kalina napsal román *Signum laudis*. Kniha vyšla v roce 1988 a podala jedno z nejpůsobivějších svědectví o společenské atmosféře Československa v osmdesátých letech minulého století, i když se její děj odehrává v době první světové války. Tohle je věc, kterou opravdová literatura umí, ale není to důvod, proč se o díle, jež má i filmovou podobu, zmiňuji. Vladimír byl mým profesorem na vysoké škole, a když text knihy vznikal, chodil pak za mnou do redakce nakladatelství Československý spisovatel, kde jsem pracoval, a vyprávěl. Poznal jsem tak zblízka osobní, soukromé motivy, ze kterých vzlínalo románové vyprávění. Vladimířův otec byl na frontách první světové války a synovi neustále povídal o peripetích bojů, o chybách štábů a o epizodách v zákopech. Syn po těch letech byl schopen nakreslit průběh linie fronty na mapě a posouvat ji v historickém čase. Otcovy zážitky do něj vsáky tak, že skoro už nerozlišoval, co se ve skutečnosti přihodilo tátovi a co si k událostem přidal sám ze svého. Válka tak otevírala doslova jako klíčový zážitek horizonty života těch, kteří ji prožili.

Klíčem k pochopení postojů, aktivit a rozhodnutí generace mých rodičů byla taky válka. Druhá světová. Prakticky po celou dobu jejího trvání byl můj otec totálně nasazen v Berlíně. Znamená to, že tam otrocky pracoval pro říši. Zažil, jak se země pohnula na konci dubna 1945, když tisíce děly ejakuloval sovětský triumf při finálním útoku na Hitlerovo hlavní město. Čím byl můj otec starší, tím častěji bez varování začínal líčit historky z Berlína a vzpomínal si na stále větší množství jmen spoludělníků a na jejich podivnosti a průpovídky. Když jsem ho po sedmapadesáti letech do Kleinmachnowa dovezl, šel směrem k Wannsee a do mírových kulis mi vsazoval příběhy: Majitel tohoto domu se před příchodem Rusů oběsil, tady vybuchla mina a ruského důstojníka i s koněm přilepila zesponu na viadukt, kolem leželi postřílení esesáci, měli tady školu. Do této pošty jsem si chodil pro balíky s jídlem z domova. V barácích u parku bydlely Belgičanky, nějak mu najednou změkl hlas.

Naše generace má zase plnou hubu šedesátých let. Maturovali jsme, poprvé jsme vyjeli na Západ, poslouchali jsme Beatles na deskách východoněmecké firmy Amiga, četli jsme Literární noviny a My 68. Hltali jsme každé slovo napsané Ludvíkem Vaculíkem, Milanem Kunderou, Janem Procházkou, Josefem Škvoreckým nebo Karlem Kosíkem. Na tohle všechno vzpomínáme a radši vytěšňujeme chmurný srpen. Stejně jako v případě našich dědů

a otců šlo o prožívání fenoménu celosvětového. Ve srovnání s nimi jsme byli při vši bídě přece jen šťastnější. Klíče našich životů neležely v zákopech. Najdou se ovšem i vrstevníci, kteří si myslí, že tam správně ležet měly.

Určujícím životním okamžikem našich dětí bude bezesporu zvednutí poklopu v roce 1989. Ale co vnucí? Budou nostalgicky vzpomínat na epochální souboj Zeman Schwarzenberg? Nebo na skřípění brzd při umořování státního dluhu? Bude mít klíč k jejich životu ještě vůbec nějaký kolektivní, celospolečenský rozměr a závěs? Co by to mělo být kromě války? Je globalizace zážitek?

Pokušení hitparád

Čím je společnost kolem nás složitější a nepřehlednější, tím větší oblíbě se těší všelijaké žebříčky. Ve spleti sociálních sítí působí jako turistické značky namalované kolem neschůdných pěšin v lese. Prý nám pomáhají se orientovat. Zapomínáme se ptát, kdo a podle jakých kritérií je namaloval. Stačí, že vzbuzují dojem, že po jejich přečtení víme víc a že máme jasno, kam kráčíme. Ano, lidé závislí na mediálních top tenech vědí víc, v tom mají reklamní výkřiky pravdu, ale to neznamená, že jsou na tom lépe. Možná by bylo užitečnější, kdyby věděli méně. Pokud nejsou ve hře pevná čísla o prodejích nějakého zboží nebo sledovanosti pořadu a ke slovu se dostává vyjádření názoru a hodnocení, vzniká nebezpečí manipulace a zbloudění. Kdyby publikum tušilo, jak vznikají některé redakční žebříčky nejkvalitnějších odborníků nebo jak se hledají třeba různí skokani roku!

Máme-li skutečně přestat tápat a zamířit k tomu nejlepšímu zubaři, gynekologovi nebo kadeřníkovi, získat přehled o tom, kde se nejlépe žije, kde je nejbezpečněji a kde čeká nejkrásnější dovolená, musíme vědět, kdo a jak hodnotil. Avšak především záleží na tom, co my sami hledáme a potřebujeme. Za zveřejňované pořadí by měl někdo ručit a kromě toho nás nesmí opouštět vědomí, že každé ručení na tomto světě je omezené. Soutěživost a hravost nás ovšem vždy znovu činí málo ostražitými a snadno podléháme šalivým svodům tam, kde jde o vítěze a poražené. Rádi

zapomínáme na zásadu, že kvalita poroty každé ceny se nejlépe pozná podle vybraného laureáta. O povaze prezidentů republiky tak například vypovídají přílehnavě seznamy lidí, které ocenili při různých slavnostních příležitostech.

Příznávám, že vím, jak sladké je podlehnout žebříčkům. Při listování německým magazínem pro kulturní politiku Cicero jsem narazil na pořadí dvaceti německojazyčných nakladatelství. Byla seřazena podle toho, jakému renomé se dnes těší u zhruba třiceti redaktorů, knihkupců, nakladatelů a kulturních manažerů, jež požádala redakce o názor. Stejně jako před dvěma lety obsadilo první místo nakladatelství Carl Hanser, které prý vydává nejvíce nositelů Nobelovy a jiných cen, mezi nimi například Hertu Müllerovou. Druhý je frankfurtský S. Fischer, pro který dlouhá léta v exilu lektoroval třeba Ota Filip, a třetí Suhrkamp. Do dvacítky se prosadilo osm nováčků ve srovnání s poslední anketou a komentář si pochvaluje, že německá, tak tradicionalistická knižní scéna je natolik živoucí a vzrušující, že se dokáže za dva roky výrazně proměnit.

Řeknete, že renomé je přesně ta veličina, již nelze měřit, a budete mít pravdu. Jenže takový, třeba na základě pocitů sestavený seznam má také relativní platnost. Vyzývá ke srovnání s naším kulturním prostředím. Jsme schopni v České republice vnímat jednotlivá nakladatelství jako individualizované instituce s nezaměnitelným profilem? Staly se pojmy s jasným obsahem taková jména jako Paseka, Prostor, Torst, Argo, Atlantis nebo Host?

Podzimní nálada

Čapkův domek ve Strži zase tak trochu opravují. Prkenné lešení, lano, kýble. Na dvorku hromady hlíny. Maminky s kočárky vjíždějí do parku. Kde jsou tatínkové? Před domem postavili trubkové pódium. Teď si na něm hraje nějaké dítě, ale určitě tady bývají i koncerty. Karla by to moc nepotěšilo. V domě vlhko, není divu, když máte rybník skoro na zádech, a venku hluk. Tady se nedá psát. Je mu pětáctýřicet, právě se oženil a moc času na práci mu nezbývá. Za čtyři roky na podzim už tady nebude. Voda z výpusti

bude hučet dál, potok se proplete k lukám, olším se zbarví listy. Vesničané už nebudou běhat k oknům, když uslyší vzácný hluk automobilového motoru. Nebudou zvědaví, jestli k Čapkům jede Hugo Haas nebo jestli si z Voznice neudělal výlet Oldřich Nový. Kolem projedou v pravidelných intervalech sajdkáry wehrmachtu a na ty už nikdo moc zvědavý není. Je lepší se neukazovat. Tenkrát se v rybníku asi ještě dalo koupat, dnes dosvědčuje reznoucí kovová prolézačka na břehu, že lidé jezdí radši na Hvar. Ticho, ani stěblo se nepohne, postavy na protější stráni vidím ve vodě hlavou dolů. Japonský dřevoryt. Brdy v dálce - parodie pohoří. Nuda v Čechách, řekl by Alexandr Kliment. Tady se odehrávají naše životy. Dobříšský zámek je na dohled. Colloredo-Mansfeld v něm nenechal ani jednoho spisovatele. Hotel, muzeum města, prohlídkové okruhy. Ale vždyť to byla skutečnost, dalo se toho dotknout, bylo to očividné! Pod tímto klenutým stropem snídali, obědvali, večereli, a když na to přišlo, se i opíjeli Jan Drda, Milan Jariš, A. M. Brousil, Vladimír Kalina, Josef Kadlec, Vilém Závada, Miloš Macourek, Zdeněk Pluhař, Vladimír Páral, Jiří Fried, Roman Ráž, Věra Sládková, Jaromír Tomeček, Oldřich Mikulášek, Jiří Žáček a možná stovky dalších. Zbyly knihy. Čte je někdo?

Velký okruh Karla Čapka má šest kilometrů. Když byl Zdeněk Zapletal ještě spisovatel, jímž, jak sarkasticky oznamuje, přestal být v roce 2000, a když byl ještě zdravý, dával ji jej k snídani. Nemohl jsem ho doprovázet, já bych to neuběhl. Zapsal se do kamenů na cestě alespoň jeden úder našich tenisek? Člověk se odpovědi nedočká, tohle mlčení neprolomí nikdo. S nemilosrdnou lhostejností nám říjen přináší plody a nestará se, jestli je sklídíme. Jsem v sobě utkvělý a cáry nesouvisejících dějů, dojmů a nálad se dílem záhadných náhod spojují jen v mé hlavě. Stačí to k potvrzení jejich existence? Svět by praskl, kdyby v něm zůstalo všechno, co se stalo. Čím víc nového se děje, tím víc starého se musí ztrácet. Ale v jednom neurčitěm okamžiku se naše paměť najednou vzepře a čerstvé zážitky, činy a události začne odmítat a ze tmy zapomnění se postupně začnou vysouvat věci staré. Jsou důležité, protože z nich jsme vystavěni. Cihly našich životů. Nic jiného není víc naše, protože majetky zde zůstanou i po naší smrti, ale tohle odejde s námi.

I v dušičkovém vanutí si představuji, že s každým dítětem se svět staví znovu, že v každém dítěti se staví nový svět. Naše přítomnost je jeho minulostí a měli bychom mu dovolit, aby se od nás osvobodilo. Naše rady jsou nepředatelné a stesky jen obtěžují.

Co nám brání

Pozvali mě do Městského divadla v Brně na premiéru hry Milana Kundery *Jakub a jeho pán*. Po roce jsem tak znovu jel po české páteřní dálnici. Užasl jsem, jak se zrychluje její degradace. Dříve jsem po ní pravidelně a často putoval z Prahy až do Vyškova a na svérázný pražcový efekt jsem si zvykl. Na rozdíl od choulostivějších povah uhánějících důsledně ve sjízdnějším levém pruhu jsem dodržoval pravidla a vytrval vpravo i v úsecích, kde hrozilo, že auto ztratí kolo nebo že začnu koktat. Tentokrát, po delším časovém odstupu od poslední zkušenosti, mne kaskáda srovnání nechala propadnout ochrannou blánou zvyku. Nahý, nahý stál přede mnou svět českého šlendrijánu jak před cizincem. Připadal jsem si jako kdysi dávno na tankodromu na Doupově, jen tehdy kolem nestálo tolik billboardů. Do pěti let mají prý zmizet, ale mám pocit, že dřív zmizí komunikace a že trčet v poli můžou klidně dál.

Začaly se mi vybavovat nejrůznější marketingové kampaně Czech Tourismu, všechny ty designerské veletoče kolem piva, zámků, reklam a proinzerovaných milionů, které jsme za léta samostatnosti věnovali na přilákání zahraničních návštěvníků. Přišlo mi, že s Českou republikou je to jako s její televizí. Místo aby-chom se zabývali tím, jak z šuntu udělat kvalitní a přitažlivé zboží s nápadem, lámeme si hlavu a vysilujeme se zbytečně ve veřejných debatách o tom, jak změnit logo a jak předstírat změnu, pod níž si ale stejně nedokážeme představit nic víc než ritualizované slovo. Namluvit cizincům, že z Prahy do Brna vede dálnice, se nám nepodaří, ani když do reklamy vrazíme všechny miliardy, které by stála rekonstrukce toho dlouhého, oploceného pásu krajiny. Kdybychom se stali zemí levného benzínu a dobrých hotelů, kvalitních silnic a čistých záchodů, zemí, kde nekradou zloději ani hospodští, nemuseli bychom nadále zápasit s image, kterou máme jako evropský bordel a ožírarna.

Jeden čtenář Literárních novin mi na besedě v Benešově shovívavě vytkl, že svými sloupky šířím blbou náladu, a určitě by to zopakoval i nad tímto textem. Jenže to, o čem se tu snažím mluvit, není bohužel věc nálady, která přijde a odejde, jak se jí zlíbí. Je to žíněná košile české každodennosti. Jsme pohádkově uma nutí a hledáme zrnka hrášku při neustálém přehrabování popela, a nejsme schopni se zastavit, zvednout hlavu a nechat padnout otázku základní: Co tady ten popel dělá? Co nám brání udělat si

kolem sebe pořádek, respektovat pravidla, navzájem si neškodit záměrně a přestat mávat rukou směrem dolů?

V cíli velkého kodrcání Vysočinou a prvním sněžením příští zimy na mne ale naštěstí čekala ironie Milana Kundery a v programu k představení, které srdce potěší, jsem našel věty, jež pokládám za odpověď na otázku, kterou jsem vepsal do titulku: „Ve svých románech chtěl Flaubert podle svých slov ‚vidět do duše věcí‘. A v duši všech lidských věcí viděl tančit něžnou vílu blbosti. Ta nenápadná víla je ochotna tančit se zlem i s dobrem, se vzdělaností i s nevzdělaností, s Emmou Bovaryovou i s jejím manželem, s vámi jako se mnou. Flaubert ji uvedl na velký bál záhad lidské existence.“

Lovcovy zápisky

Pozoruji, že jako existuje rigor mortis (posmrtná ztuhlost), vyskytuje se u lidí nezřídká i stupor caerimoniae (strnutí v průběhu slavnosti). Jinak si totiž nedokážu vysvětlit, proč inteligentní, soudní a vážení občané náhle v jistých zvláštních situacích pronášejí výroky, jež by jejich vlastní mysl odvrhla, kdyby se právě nenalézala ve stavu obluzeného vytržení. Pro ilustraci, co tím míním, uvedu například výjev z počátku letošního září. David Jan Novotný přebírá cenu Knižního klubu za svůj román Sidra Noah. Dějovým půdorysem autorova vyprávění je povodeň, jež zasáhla Prahu v roce 2002, a v textu se proplétají osudy několika příslušníků pražské židovské komunity. Jednotliví členové poroty, vesměs profesně úzce spjatí s literaturou, komentují před shromážděným publikem své rozhodnutí. Dílo je charakterizováno jako určitý typ beletrie, hodnotí se spisovatelův etický postoj, text se porovnává se současnými světovými trendy v písemnictví. Objeví se však i jedno velmi osobní vyznání v tom smyslu, že porotce neměl ani tušení o tom, že a jak žijí v současné Praze Židé a že od Novotného se o tomto světě dovídá poprvé. Šlo možná o formulační neobratnost, ale začpělo mi spíše po stuporu caerimoniae. Každá slavnostní atmosféra, i kdyby se ceremonie opakovala pětkrát ročně, tlačí aktéry do křeče vyvolávající dojem jedinečnosti, výjimečnosti

a důležitosti. V souhře se snahou vyzdvihnout laureáta zaznívají pak památná slova, jejichž neuváženost a trapnost nahlédnou ve chvíli zrodu jen ti, kdo nejsou sevřeni v kleštích hry a nahlížejí ji z boku.

Nic zvláštního se nepříhodilo, pro ty, kdo si jí všimli, se nepatříčnost vyvětrala dveřmi na balkón a zapila dvojkou červeného, ale přece jen jsem nebyl sám, kdo prožil překvapení. Cestou z vyhlášení ceny jsem totiž na schodech potkal paní doktorku Irenu Zítkovou, kterou jsem po jejím odchodu do důchodu dlouho neviděl a do jejíž redakční místnosti v nakladatelství Mladá fronta jsem léta docházel také za jejím kolegou Jiřím Navrátillem. „Slyšel jste to?“ zavolal na mne její nezaměnitelný hlas. Úžas objevitelky talentu Arnošta Lustiga hraničil se zděšením. Že někdo zjistil, že Praha byla a je srostlá se židovstvím, po všech vydaných Frýdech, Fuksech, Sidonech, Klímech, Pavlech, když už necháme stranou toho Lustiga, pokládala paní Irena za skutečnost zdobně vykreslující dnešní naši kulturní amnézii. Když jsem se na ni díval a viděl, jak energeticky náročně dokáže projevit svou emocionální bouři tam, kde já jen pokrčím rameny, stával se ze mne optimista. Takže ještě opravdu se mezi námi najdou lidé, kteří se nedomnívají, že paměť překáží, a kterým omezenost vadí? A vadí jim stejně jako paní redaktorce ne ze snobismu, ale právě naopak proto, že dnešní typ snobismu jim připadá odporný svou nekultivovaností. Současný český snob má tolik květů vzdělanosti jako golfová hůl.

Vážený čtenáři

Jsem v konfliktu zájmů. Ředitel Televizního studia Ostrava Ilja Racek je můj přítel. Scenárista filmu Sráči, který toto studio produkovalo a v režii Roberta Sedláčka natočilo a ČT1 vysílala v neděli 6. listopadu, Zdeněk Zapletal je taky můj přítel. Může se mi ten snímek líbit a mohu se k tomu veřejně přiznat? Zbytečně kapriciózní otázka, stejně neodolám.

První důvod je ten, že bylo na obrazovce konečně vidět něco jiného než převyprávěná publicistika. Příběh dvojice třineckých prohníklých policajtů v podání Jiřího Bartošky a Jaroslava Plesla

držela pohromadě inteligentně ironická stavba důsledně pracující s dvojnácností scén. Představte si muže (Marek Daniel) provozujícího vzorný útulek pro opuštěné psy upřímně pohoršeného dnešním chováním některých lidí ke zvířatům, jak s klidem pečlivého hospodáře odhrne šterk ve výběhu a z úkrytu nabídne celý zbrojní arzenál gangsterům, kteří se chystají na přepadení vozu s penězi. Film nahmátl mrazivou banalitu zla. Předvedl je jako integrální součást naší všednosti. Upozornil nás, že kriminalita nás nenavštěvuje jako exotická šelma, nýbrž že úplně nepozorovaně vyrůstá z našich vlastních přání, tužeb a aspirací, když svůj život oholíme na úroveň materiální existence. Z její vždy do ruda rozpálené trouby závistí se etické hodnoty odpaří a jejich zbytky ve formě výčitek zažene mávnutí ruky plné prachů.

Jako druhý důvod cítím, že autoři paradoxně usvědčili televizním filmem některé jiné české filmy určené ovšem pro velké sály multiplexů z toho, že se přestávají chovat jako filmy. Uvěřili v sílu minimalismu. Vysvětlovací mánie a doslovnost tzv. hraných filmů vychází asi vstříc nepozornému a povrchnímu publiku, ale s takovým Sedláček a Zapletal předem nechtěli mít nic společného. Jejich dialogy jsou lapidární, přesné a evokují vyprahlou vulgaritu pokleslého živoření, do něhož se bez odporu propadají mnozí naši současníci. Kamera se přímo pásala na bezútešném industriálu vnějšího prostředí oživovaného kyselými dýmy železáren, jež nesmyslně otravují ovzduší. Na čem visí život Sráčů? Na děvkách, hracích automatech a nicotě mýdlových bublin, jež s umanutou posedlostí fouká Bartoškův detektiv vstříc svému milovanému psu z útulku, který je marně lapá. Chraplavý smích silného kuřáka přitom dokresluje metaforu dokonalé prázdnoty.

A snad do třetice bych ještě přiznal své překvapení, že film měl konec. Zvykl jsem si, že podobná díla po uplynutí standardní porce času prostě nekončí, nýbrž přestanou, ačkoli svůj konec měla už dávno. Příběh Sráčů končí s neúprosnou logikou tam, kde začal. Oba detektivové sedí v autě před kasinem a dohadují se o tom, kdo půjde tentokrát pro výpalné. Akorát že mezitím přišli o život čtyři lidé. Stojí to ale vůbec za řeč ve světě Mrázků a Krejčířů? Nekončné otáčení bubnu s veverkami, bezvýchodný kruh, pravidla téhle hry se nevyplácí porušovat. Jdi za svým a dbej na to, abys měl v rukou pořádné karty. Musíš budit respekt, je třeba, aby se tě lidé báli.

Neříkalo se tomu solidarita?

Amadeus a kšefty

Činoherní soubor pražského Národního divadla zadul do plachet vášni a snaží se prostřednictvím svého mediálního potenciálu ovlivnit rozhodování o budoucí organizační struktuře své instituce. Začalo to u ministerské otázky, co dělat se Státní operou, nyní však jde najednou hlavně o budovu Stavovského divadla. Zdá se mi, že Mozartovo spojení s tímto domem už dávno není kulturním požehnáním, protože přitahuje kšeft. Podnikaví citlivci nejsou s to projít kolem stavení mezi pražským Ovocným trhem a Rytířskou ulicí, aniž by se jim nezatočila hlava z vůně peněz.

Boleslav Polívka říkával, že v divadle je dobré vědět, o co jde a komu. V tomto případě jsou ve hře peníze jako veličina nesporná, na druhou část otázky se však přesná odpověď teprve hledá. Přesto mi dovoluňte zavzpomínat. Bylo nebylo víkendové dopoledne roku 1990. U okna v poklidné Slavii poslouchám Alaina Coblence. Vedle něho sedí režisér Ivan Rajmont a mně dochází, kdo by měl být uměleckým ředitelem Mozartovy evropské nadace, jejíž založení se viditelně chystá. Společenské osvětí spisovatele Zdeňka Urbánka zajistilo svým vlivem, že na interview s šarmantním panem Alainem mám v Lidových novinách celou stranu, takže jeho projekt probíráme ze všech stran. Operní stagiona ve Stavovském divadle se v plánech plynule prolíná s budoucí rekonstrukcí a rozšířením Bertramky, kde se budou ubytovávat mladí účastníci hudebních kurzů z celého světa. Ani svůdné pomrkávání dobříšského zámku, tehdy ještě ve spárech Litfondu, nezůstává přehlédnuto. Velkorysost představ bere dech. Špičkoví světoví interpreti, talentovaná mládež, vyhlášené workshopy, bohatí sponzoři, luxusní podmínky, image Wolfganga Amadea a houfy návštěvníků.

Kdo je Alain Coblence, se moc nevědělo. Patřil tenkrát zkrátka k těm mnoha sympatickým a kultivovaným lidem ze Západu, kteří se zamilovali do sametových Čech a rozhodli se jim pomoci na cestě ke kapitalismu. Jeho vizi nebylo však dopřáno rozvinout se do plné krásy. Zřejmě tomu zabránila typická tuzemská omezená představitivost a různá jiná protivenství. Na internetové stránce mezinárodní právnické kanceláře Alaina Coblence se sídly v New Yorku a Paříži se nicméně lze dočíst, že její zakladatel byl mezi léty 1992 a 1997 prezidentem Mozartovy evropské nadace, hudební akademie, kterou založil ve střední Evropě a jejímž předsedou byl Václav Havel. Jedním dechem se tu připomíná, že pan Coblence byl také víc než deset let ve výboru Centra pro mír Šimona Pereze. Nedávno

šel do amerického senátu jeho návrh právní úpravy duševního vlastnictví v oblasti módního designu. Je to muž obdivuhodného záběru, nicméně ani Bertramce, ani Stavovskému divadlu nebylo dopřáno odevzdat se do jeho péče a Dobříš dostal v restituci Colloredo-Mansfeld.

Tahle pohádka tedy neměla pro pana Coblence šťastný konec. Pokušení vymýšlet další fantastické příběhy tím ovšem ze světa nezmizelo, ani když inspirace chybí a motivy se opakují.

Krádež jako nezbytnost

Ta představa je devastující. Když si uvědomíte, kolik knih se v této chvíli píše a kolik je jich současně čteno, dojdete k závěru, že dávno jsou pryč doby, kdy autor mohl počítat s tím, že jeho text najde čtenáře. A čtenáře tehdy potřeboval, protože teprve v jeho očích nacházel ocenění nebo odmítnutí svého výkonu. Souborem psaných znaků se dnes lidé také hlásí o nárok na uznání, ale jsou ochotni za ně paradoxně zaplatit i tím, že se zřeknou autorství, protože se zjistilo, že uznání je možné bez výkonu. Podstatná není konzumace sdělení adresátem, nýbrž vlastní existence textu. Text je důkaz. Autorství ztratilo duchovní pečeť a degradovalo na zhotovitelství v technickém slova smyslu nebo se smršlo na pouhé udělení podpisu. Sdělení textu se postupně odděluje od procesu myšlení v osobnostním pojetí a stává se plodem manipulativních dovedností softwarového typu. Důsledně vzato, každý dnešní text je plodem anonyma. Zástupy psavců na internetu skrývající se za skrumáž písmen místo podpisu jsou ilustrací historické nutnosti. Pojem plagiátu ztrácí opodstatnění, protože plagiát je už všechno. Závrtná snadnost multiplikací kolem nás vytvořila téměř neprůhlednou digitální mlhu, přes kterou zdroj skutečné originality nelze zahlédnout. Ani konvenčně označená citace v tomto prostředí nevyovídá o znalostech. Je nejvyšší čas, aby se začalo hledat jiné kritérium odborné kompetence, než jsou psané práce. Jejich vypovídací hodnota je blízká nule. Kdyby vám mnozí dnešní bakaláři, magistři i tem doktoři humanitních oborů měli z hlavy říci, co chtějí ve svých absolventských elaborátech napsat,

zavládlo by dlouhé a uklidňující mlčení, kdyby byli upřímní. Ve skutečnosti by vás ovšem zahrnul příval standardizovaných dobových floskulí posbíraných z prezentačních slidů.

Jako tomu většinou bývalo v lidských dějinách, pojem autorského práva se vyprázdní a časem přestane strašit úplně. Na rozlišování nezbyvá čas v provozu, kde kopie je dokonalejší než originál. Každý myšlenkový i biologický klon má spoustu poklon a každá slovní hříčka se považuje rovnou za duchaplnost. A souvisí vůbec otázka autorského práva s pravdou? Lze mít na pravdu patent? Zůstává vyslovená nebo napsaná myšlenka ještě soukromým majetkem, se kterým se bez svolení autora nesmí nakládat? Jak se to prokazuje? Existuje přihlašovací povinnost na katastru copyrightů? Ten by měl ovšem ručení omezené jen na veřejnou sféru, protože v soukromí alespoň prozatím nelze kontrolovat, zda v proudu konverzace nezazněl nějaký ten copyrightovaný šproch.

Vůbec si nedovedu představit, jak by to dopadlo s projevem v mediálním prostředí, kdyby bylo opravdu přísně zakázáno krást. Noviny by vycházely v polovičním rozsahu a rádia a televize by neměly co vysílat. Takže nakonec se zdá, že uzákoněná nebo tolerovaná krádež textů, jíž jsme v moderní komunikaci svědky, nás nepohoršuje, podržuje se tlaku reality a vyhovuje všem. Nejen mnohým absolventům plzeňských práv, jak si mnozí pořád ještě myslí.

Hurá do vazby

Knih je dnes u nás lékem na zoufalství. Nemyslím už na její duchovní obsahy, nýbrž na samotnou fyzickou existenci, předmětnost. Pomáhá lidem v situacích, kdy selhává jejich fantazie i kreativita a kdy se nezadržitelně blíží chvíle, kdy budou muset někoho zase obdarovat. Nejsem toho názoru, že předvánoční české knihkupecké žně svědčí o kulturní vyspělosti národa. V žádném případě neznamená koupě knihy hlas pro literaturu v nevypsáném lidovém referendu. Ani člověk, který se netají svým dlouholetým čtenářským pústem, v sobě totiž nezmobilizuje tolik odvahy, aby po rozbalení padesátého dílu Harryho Pottera začal žalostně výt.

Knihy plní dobře svou symbolickou funkci a z hlediska etikety je jenom výhoda, že jejich ceny nezadržitelně rostou a že přestávají být pro každého. Když vám někdo věnuje tlustou kuchařku, dává najevo, že vás nepodceňuje a že si to může dovolit, protože na to má. Kniha se stává signálem společenského statusu a osvobodila nás nově od pocitu, že bychom ji měli přečíst.

Současná procházka pražskými hyperknihkupectvími přestane být návštěvou jeskyně zázraků, jakmile se rozhodnete za něčím konkrétním jít. Přihodilo-li se vám v důsledku špatné výchovy, že si potrpíte třeba na Vladislava Vančuru nebo Karla Čapka, hned tak na nic nenarazíte. Nejvýš na Rozmarné léto nebo Zahradníkův rok. Stejnou měrou, jakou česká škola přestává vyučovat literární historii, začíná ji psát trh. A ten nemá rád především poezii a pak domácí beletrii. Z autorů dvacátého století si uhájili prezenční právo v knihkupectvích vlastně jen Milan Kundera, Ivan Klíma, Ludvík Vaculík a Michal Viewegh. Česká produkce ustupuje přívalu překladových titulů. V letošním roce se mi navíc zdá, že nakladatelé se spolehli více než v minulých letech na poptexty. Mafiánské téma a vyprávění o korupčních praktikách se přelilo z každodenního mediálního provozu do knižních vazeb. Je zajímavé, že titíž novináři, kteří sýčkují, jak je kniha odepsaná a jak mizí v autu dějin, rádi svěří plody svého ducha jejímu chatrnému zdraví. Ještě pozoruhodnější je to u prudkých elektronických a vizuálních celebrit, jež s nesmělostí sobě vlastní svěřují tajemství svých saun rychle žloutnoucím stránkám.

Je dobře, že vyprahlou a zdupanou půdu naší duchovnosti skrápí vydatný a zúrodnující liják. Oči přecházejí při pohledu na zástupy knih o templářích, tajných rádech, skrytých společnostech, zednářských lóžích, utajených historiích a magických místech Čech i zeměkoule. Toužíme po fascinaci a vzrušují nás tajemství. Jenže čím víc se po takovém artiklu pídíme, tím obtížněji jsme nakonec uspokojováni. Platí zákonitost, že jak ubývá originálních surovin, přibývá náhražek. Připomíná to situaci s mobilními telefony. Čím víc jich každý z nás vlastní, tím komplikovaněji je schopen dorozumět se s okolím. Podíl mobilní komunikace na atomizaci společnosti nelze přecenit.

S knihami je to naopak. Dávají dohromady osamělé čtenáře.

Odjinud

Pustím si 3sat a co nevidím! Defilé starých zbrojnošů. Pavel Kohout na střeše pražského domu, ve kterém bydlí, nabízí televiznímu štábu pohledy na Matku měst a ukazuje ve svém deníčku na zápis o sametové listopadové noci s Pavlem Landovským ve vídeňském Nachtasylu. Václav Havel vzpomíná, jak nechal na začátku roku 1990 svého rakouského kolegu v Hofburgu a utíkal si připít s kamarády z Charty na budoucnost Evropy do zakouřeného, ušmudlaného Nachtasylu, kultovního lokálu československého exilového udergroundu. Tamtéž se prý ze svého paláce ubíral 10. prosince 1989 po Husákově abdikaci i Karel Schwarzenberg s flaškou slivovice v kapse. Lahve s kořalkou byly ve hře i při prvním vystoupení Ivana M. Jirouse v Nachtasylu. Spoluzakladatel hospody i tam připravované revue Paternoster Jiří Chmel točí zlatavou plzeň a vypráví Josefu Haslingerovi, že Státní bezpečnost měla o nich přehled, protože její lidi se našli i mezi jeho přáteli. Pak jsme najednou v Londýně s panem Vokatým, pak zase na smíchovském nádraží s Magorem a následuje procházka po česko-rakouské hranici u Slavonic, kde Abbé Libánský vypráví o svém happeningu z roku 2001, kdy vyznačil hraniční čáru linií naskládaných plastových bust prezidenta Beneše. Navíc bohatá fotodokumentace ilegálních akcí českého undergroundu, útržky z archivních záznamů vídeňských koncertů Vlasty Třešňáka, Karla Kryla, Dáši Vokaté... Velkorysost třičtvrtěhodinového dokumentu vyrazí prostě člověku zvyklému na české poměry dech.

Film Nachtasyl (Noční azyl) s podtitulem Domov bezdomovců měl premiéru 13. prosince a jeho autorem je právě Josef Haslinger, u jehož jména jsem si přečetl přístavek „mohučský městský pisář“. Co to je? Jmenuje se tak literární cena, již od roku 1984 udílějí televizní kanály ZDF, 3sat a město Mohuč. Ocenění představuje pro laureáta v současné době odměnu 12 500 euro, právo bydlet v „pisářově domicilu“ v Gutenbergově muzeu a možnost natočit film na téma podle vlastní volby. Cílem je poctit autory, kteří svým dílem ovlivnili německojazyčnou literaturu a snaží se o spolupráci televize a literatury. V seznamu nositelů ceny čteme namátkou jména jako H. C. Artmann, Sarah Kirsch, Günter Kunert, Libuše Moníková a kromě letošního Haslingera to bude pro příští rok Ingo Schulze.

Josef Haslinger (narozen 1955) je rakouský spisovatel, učí estetiku na literárním institutu v Lipsku a proslavil ho politický